

GÁL ZOLTÁN–BURGER CSABA

A vidék bankjai?

A magyar takarékszövetkezeti szektor hitelezési aktivitása

A vidék bankjainak tekintett szövetkezeti pénzügyintézetek – a kereskedelmi bankokétól eltérő – elsődleges célja a helyi gazdaság és a közösség hitelezése, azaz a helyben gyűjtött betétek kihelyezése helyi hitel formájában. Kis méretükből fakadó versenyhátrányaik ellensúlyozására azonban integrációs hálózatukon keresztül szoros kapcsolatot tartanak a fejlett tőkepiacokkal. A tanulmány – felhasználva a pénzügyi tőke térbeli koncentrációját és a szövetkezeti vállalatirányítási kérdéseket leíró elméleteket – megvizsgálja, hogy a magyarországi takarékszövetkezetek hitelezési gyakorlata követi-e a klasszikus szövetkezeti banki modellt, amelyben az elsődleges cél a helyi gazdaság finanszírozása. A szerzőpáros – az összes hazai takarékszövetkezet és szövetkezeti múltra visszatekintő részvénytársaság 2010. évi mérleg-, kitettségi és fiókhálózati adatait felhasználva – a forráskihelyezések struktúrája alapján megállapítja, hogy a hazai szövetkezeti pénzügyintézetek csak örökségüket tekintve a „vidék bankjai”, sokkal inkább a finanszírozási forrásaikat vidékről a pénzügyi centrumok felé csatornázó intézmények. A vidéki hitelkihelyezés gyengesége nem igazolható a betétállomány szűkösségével.

Journal of Economic Literature (JEL) kód: G21, G28, P13, R12.

A globális pénzügyi válság miatti forráshiány növeli keresletet a belföldi finanszírozás iránt, amihez a hazai és a helyi banki struktúráknak meg kell erősödniük. Egész Európában felértékelődnek a nemzeti, illetve a helyi-regionális kötődésű pénzügyintézeti rendszerek (Gál [2010], Wagstyl [2009]). A takarékszövetkezeti rendszer nemzeti és lokális kötődése, valamint decentralizáltsága ebből a szempontból hatalmas versenyelőnyt jelenthet a lokális bankpiacokon.

A szövetkezeti mozgalom mindig a gazdasági krízisekkel és mélyülő társadalmi problémákkal jellemezhető korszakokban erősödött meg. Létrejöttük idején, a 19. század derekán a pénzügyi központoknak nem maradt erejük a perifériákon található helyi-regionális gazdaságok finanszírozására. A közösségek fejlesztését célul kitűző *klasszikus szövetkezeti modell* éppen a helyi megtakarítások helyi befektetésére jött létre.

Gál Zoltán az MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont tudományos főmunkatársa, a Kaposvári Egyetem docense (e-mail: galz@rkk.hu).

Burger Csaba az Oxford Egyetem vendégkutatója (e-mail: csaba.burger@spc.oxon.org).

Az önkéntes alapon szerveződő szövetkezeti hitelintézetek összegyűjtik a helyi betéteket, és a pénzügyi központok közbeiktatása nélkül látják el a vidéki lakosságot és vállalkozásokat pénzügyi szolgáltatásokkal. Ezek a szövetkezeti pénzügyintézetek tevékenységükkel nemcsak a pénzügyi esélyegyenlőség megteremtéséhez és a vidéki térségek felzárkóztatásához járulnak hozzá, hanem a válsághelyzetben különösen volatilis pénzügyi központok kihagyásával erősítik a periférikus régiók megtakarítási hajlandóságát és önfinanszírozó képességét (Gál [2010] 695., 722. o.).

A szövetkezeti hitelintézetek, amellet, hogy egyedülálló tulajdonosi és vállalatirányítási struktúrájukon keresztül stabil, kiszámítható és fenntartható banki üzletviteli rendszert kínálnak, mindig bátran építenek a tradíciókra, de merítenek a kereskedelmi bankok gyakorlatából is. A helyi szövetkezeti bankok együttműködésére, országos szintű integrációjára volt szükség a versenypiacon való működéshez: ahhoz, hogy szolgáltatásaik kínálatát javíthassák, illetve a kockázatkezelési (intézményvédelmi) rendszerüket megteremthessék.

Napjainkban mintegy 54 ezer szövetkezeti bank működik a világ 97 országában, amelyek 2011-ben 186 millió tagot számláltak, s mintegy 7878 milliárd eurónyi eszközt kezeltek (EACB [2011]). Az Európai Unióban működő 4200 szövetkezeti bank 63 ezer fiókkal, mintegy 50 milliós taglétszámmal és 750 ezer alkalmazottal összesen 160 millió lakossági és vállalati ügyfelet szolgál ki, 20 és 40 százalékos piaci részesedéssel rendelkezik a betétek piacán (Wyman [2008], EACB [2010]). Üzleti modelljük a helyi beágyazottságra épül, ami hatékonyan csökkenti a hitelkihelyezéshez kapcsolódó információs aszimmetriát, és növeli a törlesztés társadalmi kontrollját, valamint társadalmi kapcsolatai révén a helyi közösség fejlesztését korlátos profitcél mellett (Banerjee és szerzőtársai [1994], Besley–Coate [1995]).

Piaci súlyukat tekintve a magyarországi takarékszövetkezeteknek kisebb a jelentőségük. Néhány kivételtől eltekintve a közgazdasági kutatások terén indokolatlanul kevés figyelmet kaptak (Kiss [2000], [2009], Gál [2000], [2003], Burger [2012]). A szektor múltbeli tradíciója, növekedési lehetősége, illetve a hazai banktulajdon aránya növelésének kormányzati szándéka stratégiai szerepet szán a szektor szereplőinek a jövő fejlesztéseinek finanszírozásban. A külföldi példák tanulságai alapján azonban felmerül a kérdés, hogy mennyire erős a takarékszövetkezetek helyi beágyazottsága a bankszektorban, illetve mennyire aktívak a lakossági piac és a helyi gazdaság finanszírozásában. Igazolható-e az a kijelentés, hogy a magyar takarékszövetkezeti szektor jelentős részt vállal a vidéki egyéni, kis- és közepes vállalkozások, az önkormányzati fejlesztési beruházások, valamint a lakosság finanszírozásában.

Tanulmányunkban három kutatási kérdésre keresünk választ.

1. Hol találhatók takarékszövetkezeti fiókok Magyarországon, s mi jellemzi a fiókhálózat területi eloszlását?
2. Igazolható-e a takarékszövetkezeti szektor nagyobb fokú vidéki beágyazottsága?
3. Milyen összefüggésben áll a hitelezési aktivitás a takarékszövetkezeti fiókok telephelyének földrajzi elhelyezkedésével?

A hazai piacon jelen lévő összes, 137 takarékszövetkezet, illetve szövetkezeti múltra visszatekintő, zártkörű részvénytársaság hitelezési aktivitásának regressziós elem-

zését végeztük el 2010. évi adatok alapján. Szövetkezeti szintű vizsgálatunkban figyelmet szenteltünk a vállalatirányítási kérdéseknek: az intézmények milyen településhálózati szinteken jelennek meg, és mekkora az eszközoldali kitettségük.

A szövetkezeti hitelintézetek¹ fiókhálózatának 72 százaléka tízezer lakosnál kisebb településekhez kötődik. Jellemzően azoknak a takarékszövetkezeteknek magasabb a hitelezési aktivitása, amelyek városok bankpiacán is megjelennek. A túlnyomórészt kistelepüléseken működő szövetkezetek elsősorban betéteket gyűjtenek, és ezeket a forrásokat bankközi hitelként vagy állampapírként fektetik be. Megfigyeléseinkkel kiegészítjük Kiss [2009] tanulmányát, amely rámutatott arra, hogy a hazai szövetkezeti szektor fokozatosan megjelent a középvárosi és nagyvárosi térben, de nem vizsgálta a városi terjeszkedés hatását az intézmények hitelezési tevékenységére. Bemutatjuk, hogy a városi jelenlét célja elsődlegesen nem a betétgyűjtés, hanem a hitelezési aktivitás növelése.

A következőkben először áttekintjük azokat a pénzügyi és térgazdaságtani elméleteket, amelyek a szövetkezeti rendszer szerepét hangsúlyozzák az információs aszimmetria enyhítésében, illetve a helyi beágyazottságú szövetkezeti hitelintézeteknek a helyi gazdaság finanszírozásában játszott szerepét vizsgálják. Majd empirikusan elemezzük a takarékszövetkezeti szektor területi struktúráját és hitelezési aktivitását, végül a hipotéziseinkre adott válaszainkkal és következtetéseinkkel zárjuk a tanulmányt.

A szövetkezeti bankok és a hitelezési aktivitás térbelisége

A külföldi szakirodalom megközelítései

A szakirodalom három csoportját tekintjük át a kutatási hipotézisünk megfogalmazása előtt. Az első két csoport *a priori* elfogadja a különböző hiteli intézménytípusok közti különbségeket, a pénzügyi szolgáltatások elérhetőségében megnyilvánuló egyenlőtlenséget a centrum és periféria között, és ezen adottságok szerint vizsgálják a szövetkezeti szektor létrejöttét és versenyelőnyét a pénzügyi infrastruktúrában kevésbé fejlettebb régiókban.

1. Az első csoportba azok a mikropénzügyi megközelítésű vizsgálatok sorolhatók, amelyek a hitelintézetek és a vállalatok kapcsolatát, hitelezési aktivitását vizsgálják különböző méretű és eltérő vállalatirányítási modellt képviselő hitelintézetek (kereskedelmi/szövetkezeti) esetében. A pénzügyi szolgáltatások társadalmi és térbeli egyenlőtlenségére reakcióként Hermann Schulze kezdeményezésére jött létre 1852-ben az első szövetkezeti bank (Volksbank), amelyet az önszegélyezésre, a közösségi szolidaritásra és az öngazgatás alapértékeire épített, és a közösség tagjainak földrajzi közelségéből származó bizalmára és egymásról meglévő hallgatólagos (*tacit*)

¹ Tanulmányunkban a szövetkezeti hitelintézeti rendszer fogalmán a takarékszövetkezeteket, illetve a szövetkezeti múlttal rendelkező hitelintézetek hálózatát értjük. Ezek néhány kivételtől eltekintve a fővároson kívüli, helyi alapítású és vidéki székhelyű pénzügyintézetek.

ismereteire alapozott. Ebben a rendszerben a közösség tagjai egyben tulajdonosok is, akik emiatt nem profitkényszer alapján, hanem szerves növekedést biztosító profitkövetelmény szerint működtetik pénzügyintézetüket. Létrejöttük alapvető célja a helyi gazdaság, kis- és közepes vállalatok, illetve a helyi közösségek finanszírozása, ami a helyben gyűjtött források bázisán a helyben kihelyezett prudenciális (tőketartalék képzésén alapuló) hitelezést jelenti. Fontos cél a növekedés és a működési hatékonyság javítása, valamint a tagok és a helyi közösség erősítése (*Fonteyne* [2007]). Mára Európában a szövetkezeti bankok a hitelintézeti rendszer fontos szereplőivé váltak, piaci részesedésük átlagosan 20 százalékos, működésüket tekintve közelítenek a kereskedelmi bankszektor működéséhez.

A szakirodalom felhívja a figyelmet a helyi közösségbe beágyazott lokális bank működési sajátosságaira. A közösségből rekrutálódó tag-tulajdonosok által irányított helyi bankok többletinformációira építő hitelezés versenyelőnyt jelent a kereskedelmi bankokkal szemben (*Banerjee és szerzőtársai* [1994]). Mivel ezeket a helyi hitelintézeteket a helyi társadalom hozza létre saját maga számára, ezek az intézetek információs előnnyel rendelkeznek ügyfeleik hitelkockázatáról a kereskedelmi bankokkal szemben, illetve hitelkapcsolataik hosszabb múltra tekintenek vissza. Ez csökkenti a hitelkihelyezés költségeit.

A szövetkezeti bankok versenyelőnye a periférián a földrajzi közelségből, a tag-tulajdonosi rendszerből és a helyi döntéshozatalból fakad. Ez az információs előny, amit az egymást is ismerő tagok és munkavállalók hasznosítanak az ügyfélkiválasztásban, az adósmínősítésben és a hitelszerződések ellenőrzésében. *Angelini és szerzőtársai* [1998] azt elemezte, hogy az olasz szövetkezeti bankok éppen a társadalmi beágyazottság kapcsán szerzett információ miatt képesek olyan alacsony kamatú hiteleket nyújtani tag-ügyfeleknek, amilyeneket a kereskedelmi bankok csak a hosszú ideje rendszeresen törlesztő ügyfeleknek nyújtanak. A tanulmány a szövetkezeti bankmodell specialitását a tagtulajdonlásban, s nem lokális beágyazottságában látja. Számos további tanulmány igazolja, hogy a szövetkezeti, helyhez kötött és relációs (kapcsolati) bankolás az információs aszimmetria csökkentésének hatékony eszköze (*CEPS* [2010], *Ferri–Messori* [2000], *Sharpe* [1990], *Guiso és szerzőtársai* [2004]).

A helyi beágyazottság előnyei azonban nem automatikusan jelentkeznek a szövetkezeti hitelintézetek esetében sem. *Ferri–Messori* [2000] vizsgálata megállapította, hogy bár a szövetkezeti bankok egész Olaszországban működnek, a hitelkihelyezési hatékonyság csak az északi és középső régiókban magasabb a kereskedelmi bankokénál. Ezt azzal indokolják, hogy Dél-Olaszországban a társadalmi és gazdasági adottságok nem felelnek meg ahhoz, hogy a szövetkezetek kellően csökkentsék az információs aszimmetriát, és társadalmilag összefonódjanak a hitelfeltevővel.

2. A szakirodalom második csoportja a posztkeynesi iskola gondolatiságára építve, a klasszikus közgazdaságtani megközelítés továbbfejlesztéséből alakult ki. A hangsúly itt elsősorban a befektetőn, a hitelkihelyező pénzügyintézetén van. A likviditási preferencia elmélete szerint a befektetők a likviditást részesítik előnyben azonos hozamszint és kockázat mellett (*Chick–Dow* [1988]). Emiatt, mivel a pénzügyi központokban a befektetésekhez kapcsolódó likviditás foka magasabb (*Dow* [1990]), a

periferikus régiók megtakarításai (betétállománya) a magterületekre áramlanak. A centrumból való „visszaosztásra” csak akkor van lehetőség, ha a centrum befektetési lehetőségei telítődtek, vagy a vidéki befektetések kockázata alacsonyabb, illetve hozamszintje magasabb. Következésképpen a periferikus régiók hitelesháttartaltsága alacsonyabb, mint a centrumé.

Ez a megközelítés tényként fogadja el a túlcentralizált térszerkezetű pénzügyi rendszerek létezését, amely szerint magas tőkekoncentráció jellemzi a gazdasági magterületek központjait, a városhierarchia csúcsait (*Porteous* [1995], *Gál* [2012]). Ezzel egyidejűleg a kis- és középvállalatok, valamint a pénzügyi központoktól távol fekvő régiók alulfinanszírozottá váltak. Erre számos példát találni, akár az Egyesült Királyságban, de még a decentralizáltabb térszerkezettel és többpólusú pénzügyi központrendszerrel jellemezhető Németországban is (*Klagge–Martin* [2005], *Gál* [2010] 344–346. o.).

A periférián – a befektetések alacsony likviditása mellett – további nehezítő tényező, hogy az a szövetkezeti bank, amely csak helyi hitelkihelyezést végez, földrajzilag és gyakran szektorálisan sem képes megfelelő mértékben diverzifikálni hitelkockázatait (*Alexopoulos–Goglio* [2010] 9. o.). Ezt ugyan a szövetkezeti integráció egy – központi ernyőbank segítségével nyújtott – hiteltermékeken keresztül képes mérsékelni, de az erőben átrendezi a helyi bank szerepét és növeli az információs aszimmetriát.

Az ügyfél és a bank központja közötti *funkcionális távolság*² megnövekedése csökkenti és negatívan befolyásolja a kis- és középvállalatok hitelesháttartaltságát (*Pittaluga és szerzőtársai* [2005], *Alessandrini és szerzőtársai* [2009]). Hasonlóan a helyi finanszírozás ellen hat a helyi gazdaság gyengesége (munkanélküliség, vállalatok hiánya stb.), ami csak kockázatos hitelek kihelyezését tenné lehetővé. Mivel a periféria definíciószerűen a centrumhoz képest fejletlenebb, a centrumban alacsonyabb kockázat mellett lehet hitelt kihelyezni (a versenykörnyezetet figyelmen kívül hagyva).

Cotugno és szerzőtársai [2012] komplex vállalati adatbázison – a személyes kapcsolatokon alapuló bankszolgáltatások és a hitelezési távolság szerint – vizsgálta az olasz szövetkezeti bankok két típusának hitelezési aktivitását. Az eredmények igazolták, hogy a kevesebb bankkal, de szorosabb kapcsolatban álló vállalatok hitelesháttartaltsága nem csökkent a válság hatására sem – tudták kezelni a megnövekedett kockázatokat és az információs aszimmetria problémáját. A szerzők másik megállapítása: a bank és az ügyfél közötti kisebb távolság pozitívan hat a bank hitelkihelyezési hajlandóságára. A földrajzi távolság mellett a hierarchikus (szervezeti/irányítási) távolság szerepe is meghatározó (*Berger–De Young* [2001], *Degryse–Ongena* [2005], *Cotugno és szerzőtársai* [2012]).

3. A szakirodalom harmadik csoportja vállalatirányítási megközelítésű: a szövetkezeti bank társadalmi beágyazottságával, tulajdonosi struktúrájával és menedzsmentjének stratégiai választásával magyarázza a szövetkezet profitchéljainak mértékét. Ez egyben meghatározza a szövetkezet fiókjainak földrajzi elhelyezkedését, valamint a

² A *funkcionális távolság* a bank és a helyi gazdaság közötti úgynevezett gazdasági távolságot/közeliséget vizsgálja, ami leginkább a bankok szervezeti/irányítási és döntési mechanizmusainak az adott településen, illetve régióon belüli beágyazottságát mutatja (*Pittaluga és szerzőtársai* [2005], *Alessandrini és szerzőtársai* [2009]).

kockázatvállalási hajlandóságát. Így Düfler [1995] Németország, *Marshall és szerzőtársai* [2003] pedig az Egyesült Királyság példáján³ azonosít háromféle szövetkezeti banki modellt: a helyi közösséget szolgáló hagyományos, a profitorientált kereskedelmi orientációjú, valamint egy köztes, integrált modellt. A profitorientáció velejárója lehet az expanzió, így a városi megjelenés egy expanzív növekedési döntés eredménye. Továbbá a hitelkihelyezés várhatóan jövedelmezőbb, de egyben kockázatosabb is, mint az összegyűjtött források kihelyezése a bankközi piacon vagy állampapírba fektetése. Emiatt az intenzívebb hitelkihelyezési gyakorlat is a profit- és növekedésorientált szövetkezeteket jellemzi inkább.

Az irodalomból és saját kutatásainkból leszűrt tapasztalatok alapján a szövetkezeti hitelintézetek működési modelljét az 1. táblázat foglalja össze. A szövetkezeti működést két dimenzióban vizsgáljuk: a szövetkezetre jellemző földrajzi jelenlét szempontjából (a kevésbé fejlett térségekben, döntően kisebb településeken vannak-e fiókjai, vagy inkább a fejlettebb térségekben, jelentősebb közepes és nagyvárosokban); illetve a forráskihelyezés módja szempontjából.

1. táblázat

A szövetkezeti hitelintézetek földrajzi helyzetének és hitelezési aktivitásának egyszerűsített modellje

Az összegyűjtött források kihelyezésének módja	Közepes és nagyvárosokban	Kisvárosokban/kistelepüléseken (periféria)
	jelen lévő szövetkezeti hitelintézet	
Ügyfeleknek nyújtott hitelként	Versenypiaci/hitelező stratégiát követő szövetkezeti modell (a kereskedelmi bankokkal folytatott erős verseny, nehézkes a beágyazódás)	Lokális monopolhelyzetű/hitelező stratégia (klasszikus szövetkezeti modell: „a vidék önfinanszírozója” az információs előnyből, helyi beágyazottságból fakadó kockázatmérséklés miatt)
Egyéb módon (például bankközi hitelek, állampapír)	Versenypiaci/passzív stratégiát követő szövetkezeti modell (kockázatkerülő, a beágyazottság nem jellemző)	Lokális monopolhelyzetű/passzív stratégiát követő szövetkezeti modell (nincs a beágyazottságból fakadó kockázatmérséklés)

Forrás: saját összeállítás.

1. A klasszikus szövetkezetek (lokális monopolhelyzetű/hitelező) a centrumtérsegeken kívül találhatók, és a helyi társadalomba beágyazottak, így az információs aszimmetriát megfelelően képesek csökkenteni, ezért elsősorban ott hiteleznek.

2. A passzív szövetkezetek (lokális monopolhelyzetű/passzív) működési környezete szintén a kevésbé fejlett periférián található. Viszont ezek a szövetkezetek nem

³ *Marshall és szerzőtársai* [2003] *mutuals* megnevezést használja, mivel az Egyesült Királyságban tisztán szövetkezeti bank nem létezik (a *Cooperative Bank* kereskedelmi bank, amelynek szövetkezet a tulajdonosa).

eléggé beágyazottak, a helyi gazdaság/társadalom fejletlen, és számukra túl kockázatos a helyi hitelkihelyezés. Ezért alternatív módon, például a bankközi piacon vagy állampapírba fektetik be a gyűjtött betéteket.

3. A versenypiaci aktívabb hitelező stratégiát követő szövetkezeti intézmények a közepes és nagyvárosokban működnek, ott gyűjtik a betéteket, és ott is helyezik ki őket. Ezek a szövetkezetek a kereskedelmi banki versenytársak aktívabb hitelkihelyezési stratégiáit követik.

4. Végül pedig a válságidőszakban is jellemző a kockázatkerülő városi szövetkezetek csoportja, amely a betéteket alternatív módon helyezi ki.

A következőkben megfogalmazzuk a hipotéziseinket, és elhelyezzük a hazai takarékszövetkezeteket az 1. táblázat modelljében.

A hazai szakirodalom megközelítése

A magyarországi bankrendszerbe befektető külföldi bankok Budapesten hozták létre leánybankjuk székhelyét, és fiókhálózatuk kiépítésében a fővárosból fokozatosan haladtak a vidék felé (Illés [1993], Gál [2000], [2005]). A kétszintű bankrendszer alapjellemzőjévé vált Budapest-központúság tovább erősödött az ezredforduló után a fiókhálózati koncentráció tekintetében is (Gál [2011]). A hazai tulajdonú bankok kisebb súlya és a külföldi bankok dominanciája a „duális” bankrendszer ismérve.⁴ A duális bankrendszerben a külföldi tulajdonban álló kereskedelmi bankok „dupla függőségi rendszer” szerint működnek: a budapesti központok függnék az anyabanktól, és a vidéki fiókok függnék a budapesti központtól. A kereskedelmi bankok erős szervezeti centralizációja, hierarchikus irányítási struktúrája szűkíti a vidéki fiókok döntési hatáskörét, információhoz való hozzáférésüket nehezíti a hierarchikus távolság (Cotugno és szerzőtársai [2012]). A vidéki bankfiókokat hátrányosan érinti az információs aszimmetria problémája, a lassú döntéshozatali mechanizmus és a beágyazottság hiánya.

A takarékszövetkezeti szektor az elmúlt 20 év kormányzati gazdaságpolitikájának „mostohagyereke” (Kiss [2011]). Bár a rendszerváltást követő első hazai bankválságban védtelenül maradó szövetkezeti hitelintézeteket az állam az intézményvédelmi alap (Országos Takarékszövetkezeti Intézményvédelmi Alap, Otiva) létrehozásával és az ernyőbankként funkcionáló Takarékbank megerősítésével segítette, eltűnt mind a gazdaságpolitikai akarát, mind a hatékony takarékszövetkezeti lobbí (Kalmi [2010]). A szektor magára maradt a kereskedelmi bankokkal folytatott egyenlőtlen piaci versenyben, amelyben összességében megtartotta 4–6 százalékos

⁴ Duális bankrendszernek (Gál [2005]) nevezzük azokat a bankrendszereket, amelyekben a külföldi tulajdonban lévő kereskedelmi bankok dominanciája meghatározó, ugyanakkor a hazai tulajdonú helyi (nem országos hálózatú) bankok piaci súlya kicsi, s a kereskedelmi bankok arányaiban kevesebbet hiteleznek a kis- és középvállalati szektornak. Berger–Udell [1995] vizsgálatai igazolták, hogy a nagyobb bankok kevésbé érdekeltek a kockázatosabb kisvállalati hitelezésben (lásd még Berger és szerzőtársai [2001] argentin vizsgálatát). Az OTP és az FHB Bankok kivételével a piacvezető bankok anyabankjai külföldi tulajdonúak.

piaci részesedését. A hazai takarékszövetkezeti szektor elszalasztotta a korai átmenet bankreformjainak nyújtott egyszeri, kivételes lehetőséget, és a belső és a külső keretfeltételek is hiányoztak.

Megfelelő jogi szabályozás hiányában – a nyugat-európai integrációs tendenciákkal ellentétben – Magyarországon megindult a takarékszövetkezeti szektor társadalmi beágyazottságának megszűnése. A szövetkezeti tagság a rendszerváltás idején kétmillióról 2006-ra százezer körüli értékre csökkent (Kiss [2009]). Ez nem hasonlítható össze a német vagy olasz példákkal, ahol az ügyfelek fele, illetve harmada egyben szövetkezeti tag.

Több szövetkezet vezetése, hogy vezetői kivásárlás mintájára saját pénzügyintézetként vezethesse az intézményt, a kötelező tagi hozzájárulás emelésével szándékosan csökkentette a taglétszámot.

Burger [2012] empirikus vizsgálata megerősíti ezt: a törvény által előírt minimum 200 fős tagság közelében működő intézmények jellemzően sokkal nagyobb osztalékot szavaznak meg maguknak – azaz realizálják befektetésük eredményét –, mint az ennél jóval több taggal rendelkezők, amelyek nyereségüket újra befektetik. Burger [2012] mintájában szereplő szövetkezetek felének taglétszáma nem éri el a négyszáz főt, és csak húsz százalékának van ezer fő feletti tagszáma, megfogalmazzuk *első hipotézisünket*. Magyarországon a „klasszikus” szövetkezeti modell (lásd 1. táblázat) alig jelenik meg, azaz nem jellemző a periferikus jelenlétű, ügyfélhitelt intenzíven kihelyező takarékszövetkezet.

Mivel az 1970-es évek közepéig városokban nem működhettek takarékszövetkezetek, és csak az 1990-es években kezdtek intenzívebben megjelenni, feltételezhetjük, hogy a hazai takarékszövetkezetek esetében a városi megjelenésük során intenzív versenyre kényszerültek a kereskedelmi bankokkal szemben, ami a magas betétkamatokban és a hitelkamatok lefaragásában nyilvánult meg. A magas betétkamatokat pedig elsősorban hitelkihelyezéssel realizált bevételekből lehet fedezni. Emiatt fogalmazhatjuk meg *második hipotézisünket*: nem jellemző az olyan passzív stratégia, amely közepes és nagyvárosi jelenléttel és alacsony szintű ügyfélhitelezéssel jár.

A szektor további aprózódását jellemzi, hogy számos intézmény elhagyta az Országos Takarékszövetkezeti Szövetség (OTSZ) intézményvédelmi alapját, az Otivát, közülük vannak, amelyek jellemzően kevesebb felügyeleti joggal rendelkező, saját intézményvédelmi alapot hoztak létre. Ez az egyes szövetkezetek vezetői számára azért előnyös, mert nagyobb mozgásteret biztosít számukra a szövetkezet működtetésében, s a kisebb felügyeleti jogosultság miatt nem kell a többi intézmény kockázatáért felelősséget vállalniuk. Így hozta létre tizenhárom takaréka a Takarékszövetkezeti Intézményvédelmi Alapot (Takiva), illetve a Buda-Cash Brókerház közreműködésével létrejött a Regionális Pénzügyintézetek Intézményvédelmi Alapja is (Repiva). Az iparági szereplőkkel folytatott interjúk is valószínűsítik, hogy az Otivából történő kilépés egyik motivációja a nagyobb vezetői szabadság és a nagyobb kockázatvállalás lehetősége. Illusztrációként szolgálhat, hogy amíg a Takiva által az egyes tagok válsághelyzetének megelőzésére az alapszabály szerint tagonként 2 millió forint vagyoni hozzájárulást gyűjt, addig a Repiva 200 millió forint törzsvagyont, az Otiva 10 milliárd forint saját tőke mellett 14,4 milliárd fo-

rint eszközt kezel. Így megfogalmazzuk *harmadik hipotézisünket*: az Otivából kilépő takarékszövetkezetek magasabb hitelezési aktivitást mutatnak, mint az Otivatók, és inkább megjelentek a városi versenypiacokon.

A három hipotézist úgy lehet összefoglalni, hogy a hazai takarékszövetkezetek két stratégiai lehetőség között választhatnak: közepes és nagyvárosokon kívüli jelenlét és passzív forráskihelyezés, avagy a közepes és nagyvárosi jelenlét és magas hitelezési intenzitás. A hipotéziseink természetesen nem mondanak ellent annak, hogy a fejlettebb térségek (a centrumok) és a periféria között a gazdasági lehetőségek terén hatalmas különbségek vannak. Állítjuk, hogy a drámai mértékű előregedés esetét leszámítva, rossz gazdasági körülmények között is lehet hitelt kihelyezni, ahogy azt a fejlődő országok mikrohitelt nyújtó intézményei tanúsítják (például a bangladesi Grameen Bank, amely tevékenységének mintájára indult a magyarországi Kiút-mikrohitelprogram).⁵ A sikeresség a társadalmi beágyazódás megfelelő mechanizmusától függ. Cikkünk annyit állít, hogy a hazai takarékszövetkezeti bankok társadalmi beágyazottsági foka alacsony, ezért ez nem csökkenti eléggé a hitelezési kockázatot.

A takarékszövetkezeti szektor hitelezésének empirikus elemzése

Adatok és módszertan

Hipotéziseink vizsgálatához több forrásból készítettünk adatbázist, amelynek alapjául a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete (PSZÁF) által publikált Aranykönyv 2010. évi kiadása, a KSH területi statisztikai adatbázisa, valamint a házilag elkészített, a kereskedelmi bankok és takarékszövetkezetek fiókjainak címlistája szolgált. Az adatbázishoz felhasználtuk még a hitelintézetek nyilvánosságra hozatali követelményének megfelelő jelentésekből nyert kitétségi értékeket. Fontos hangsúlyoznunk, hogy az adatforrások a fiókonként végzett elemzést nem teszik lehetővé.

A PSZÁF Aranykönyv részletezi a pénzügyi piac szereplőinek legfontosabb mérleg-és eredménykimutatásait minden intézményre külön-külön, így az összes szövetkezeti és részvénytársasági formában működő hitelintézetét is. Ebből a kiadványból hasznosítottuk az ügyfelek betéteinek volumenszámaikat 2010 végére, és kalkuláltunk hitel/betét mutatót ugyanerre az időpontra.

Az Aranykönyvet kiegészítettük az egyes pénzügyi piaci szereplők fiókjainak honlapján szereplő címadataival. Az adatgyűjtés a 2011 végén és 2012 elején bejelentett, sorozatos kereskedelmi banki fiókbezárások előtti állapotot rögzítette. Emellett településekre kigyűjtöttük a KSH területi statisztikai adatbázisából a lakosságszámot, a nyilvántartott álláskereső létszámát a 18 és 59 éves korú lakosság arányában számítva (munkanélküliségi ráta), valamint a 60 év feletti lakosság teljes lakosság arányában kalkulált mutatóját (előregedési mutató). Végül az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszerből kigyűjtöttük

⁵ Attól függetlenül, hogy a mikrohitel-intézményekben nem feltétlenül a tagi tulajdonlás jelenti a beágyazódás, azaz a kockázatmérséklés mechanizmusát.

a fiókkal rendelkező településekre az egy főre jutó bevallott személyi jövedelem mértékét (bevallott jövedelem).

Az így kapott adatbázisból kiválogattuk az egyes takarékszövetkezeti bankokat és takarékszövetkezeti bankokból átalakult zártkörű részvénytársaságokat, mivel ezekre szűkítjük elemzésünket. Ezeket az intézményeket együttesen a továbbiakban *szövetkezeti szektornak* nevezzük. Így összesen 137 intézmény adataihoz jutottunk.⁶

Adatbázisunkat kiegészítettük a 234/2007. (IX. 4.) számú, a hitelintézetek nyilvánosságra hozatali követelményének teljesítéséről szóló kormányrendelet előírásainak megfelelően elérhető információk egy részével 2010-re vonatkozóan. Konkrétan fogalmazva, a hitelezési aktivitás elemzéséhez az egyes intézmények honlapjai segítségével összegyűjtöttük nyilvánosságra hozott, 2010 végére vonatkozó, bruttó kiterjesztési értékeiket. Ezek elsősorban a központi kormányzattal és központi bankkal, a lakossággal, a vállalati szektormal, az ingatlannal fedezett hitelekkel, valamint a késedelmes hitelekkel szembeni kiterjesztéseket (a megnevezett kategóriákat a 196/2007. kormányrendelet definiálja) mérik. Ezeket az adatokat összesen 128 intézményre találtuk meg, azaz kilenc kivétellel az összesre.

Az intézményeket intézményvédelmi tömörülésüknek megfelelően kategorizáltuk. Így négy csoportot kaptunk: az Országos Takarékszövetkezeti Intézményvédelmi Alap (Otiva) csoportját 108 taggal, a Takarékszövetkezeti Intézményvédelmi Alap (Takiva) csoportját tizenkét intézménnyel (beleértve a 2012 júniusában végelszámolás alá került Soltvadkert és Vidéke Takarékszövetkezetet is), a Buda-Cash Brókerház közreműködésével létrehozott Regionális Pénzügyintézetek Intézményvédelmi Alapjának (Repiva) csoportját hét taggal, valamint a „szabadúszók” csoportját tíz taggal.

A földrajzi vizsgálatokhoz a fiókok listáját településenként összevontuk, és megvizsgáltuk, hogy mely településeken működik fiók versenytárs nélkül lokális monopóliumként, beleértve a szövetkezeti és kereskedelmi banki fiókokat is. Ezeket felhasználva az egyes intézményekhez kialakítottunk egy mutatót, amely azt mutatja, hogy az adott intézmény összes fiókjának hány százaléka működik lokális monopóliumként (változó neve: MONOPOL%). A lokális monopolhelyzetben lévő fiókok aránya tölti be a kulcsváltozó szerepét a takarékszövetkezetek településhálózati eloszlása, illetve hitelezési aktivitása alapján felépített csoportmodellünkben. A monopolhelyzet általában a hátrányos helyzetű kistérségekhez, illetve a periferikus térségek kisvárosaihoz köthető. Itt a takarékszövetkezetnek mint monopolszolgáltatónak a hitelezés lenne a fő funkciója, azonban a hitel/betét mutatóval jelzett hitelezési kínálat alacsony. Ugyanakkor feltételezhető, hogy a gazdasági környezetből fakadóan a hitelkereslet is hasonlóan alacsony.

Hasonló módon számoltunk további két mutatót: az adott intézmény fiókjainak hány százaléka működik ötezer lakosnál kisebb lélekszámú településen (ÖTEZER%), illetve hogy az adott intézmény fiókjainak hány százaléka működik százezer vagy annál nagyobb lakosú településen (SZÁZEZER%). Végül az egyes intézményekre jellemző átlagos munkanélküliséget, előregedési mutatót és bevallott jövedelmet az egyes fiókok számával súlyozva számoltuk ki.

⁶ A 2011 első felében megszűnt Jógazda Szövetkezeti Takarékpénztár adatait nem vettük figyelembe.

A magyar takarékszövetkezeti szektor területi struktúrája

Magyarországon 1970-es évek közepéig nem működhetek takarékszövetkezetek városokban. A jogszabályi tiltás feloldását követően, majd az 1990-es évek verseny-
piacán éppen a városi, illetve fővárosi fiókokat nyitó szövetkezetek fejlődtek dinami-
kusabban. Bár 1990-es években még a bankoknál 1,8-szer több fiókkal rendelkeztek,
a takarékszövetkezeti szektor részesedése 2010-ben a teljes hitelintézeti fiókhálóz-
atának 48 százaléka volt, amely a kereskedelmi banki fiókbezárások miatt 2012 janu-
árjára 54 százalékra esett (2. táblázat).

2. táblázat

A hazai hitelintézeti szektor fiókjainak eloszlása a településnagyság alapján 2012 januárjában

Település- nagyság (fő)	Kereskedelmi bankok	Otiva	Szabad- úszó	Takiva	Repiva	Összes hitelintézet	Állandó lakosság (ezer fő, 2010)	Egy fiókra jutó lakosok száma*
	százalék							
500 alatt	0	2	4	1	0	1	303	8902
500–999	0	12	11	5	7	6	504	2410
1000–1999	0	25	24	16	24	13	946	2035
2000–4999	4	26	19	28	29	16	1 483	2662
5000–9999	8	9	10	13	10	9	939	3109
10 000–19 999	15	7	6	12	12	11	1 180	3050
20 000–49 999	19	6	7	10	2	12	1 219	2930
50 000–99 999	10	4	9	5	0	7	699	2900
100 000 felett	12	7	6	7	7	9	1 151	3509
Budapest	32	2	3	3	7	15	1 695	3168
Összesen (százalék)	46	45	4	4	1	100		
Összesen (darab)	1583	1579	125	146	41	3474	10 119	2913

* 2010. évi adat.

Forrás: bankok és szövetkezetek saját honlapjai, KSH területi statisztikai adatbázisa.

A települések 44 százalékában és az ötezer fő feletti települések mindegyikében mű-
ködtek szövetkezeti fiókok 2012 januárjában. A 2. táblázatból látható, hogy amíg az
ötezer főnél kisebb lakosú településeken a kereskedelmi bankok fiókjaiknak négy
százaléka található, az Otiva tagjainál ugyanez az arány 65 százalék. A táblázat azt
is mutatja, hogy az Otivából kiszakadt szövetkezetek inkább nagyobb településeken
működnek. A vizsgált szövetkezeti mintán belül a Repiva jelenléte a legnagyobb a
százezer lakos feletti településeken (14 százalék), de ez is messze elmarad a kereske-
delmi bankok 44 százalékos értékétől.

2012 januárjában – a postát leszámítva – a szövetkezeti hitelintézeti szektor
1062 településen a pénzügyi szolgáltatások kizárólagos képviselője volt (3. táb-

lázat). Nyolc intézmény kivételével a szövetkezetek mindegyike rendelkezett olyan fiókkal, amely egy adott településen lokális monopóliumként működött. Ezzel szemben csak egyetlen kereskedelmi banki fiókot találtunk, amely lokális monopóliumként üzemelt. Azokon a településeken, ahol a takarékszövetkezet monopolhelyzetű pénzügyi szolgáltató volt a vizsgált időpontban, összesen 2 millió 210 ezer ember élt. (További 1766 településen egyetlen bank- vagy szövetkezeti fiók sem működött, ezekben 996 ezer fő élt).

3. táblázat

A kereskedelmi bankok és a szövetkezeti szektor fiókhálózatának lokális monopolhelyzet szerinti összehasonlítása

	Kereskedelmi bankok*		Szövetkezeti szektor**	
	száma	százalék	száma	százalék
Intézmények száma	20	100	137	100
Lokális monopolhelyzetű fiók aránya				
Nincs lokális monopolhelyzetű fiókja	19	95	8	6
0–25 százalék	1	5	2	1
25–50 százalék	0	0	24	18
50–75 százalék	0	0	56	41
75–99 százalék	0	0	41	30
Csak lokális monopolhelyzetű fiókja van	0	0	6	4
Fiók száma	1583		1891	
Egy intézményhez tartozó átlagos fiókszám	79,2		13,8	
Lokális monopolhelyzetű fiókok	1	0	1062	56

* Az elemzésből kihagytuk a specializált pénzügyi szolgáltatókat vagy a jogilag önálló, de saját fiókhálózattal nem rendelkező intézményeket.

** Ide soroltuk a zártkörű részvénytársaságga alakult, de szövetkezeti múltra visszatekintő intézményeket: MagNetBank Zrt., Kinizsi Bank Zrt., DRB Zrt., Mohács és Vidéke Zrt., Pannon Takarékbank Zrt.

Forrás: saját összeállítás az ismertetett adatbázis alapján.

A takarékszövetkezeti monopolhelyzet mint adottság a kereskedelmi bankhálózat térségi és a településkategóriák szerinti megoszlásának ismeretében kap további jelentőséget. Míg az egy kereskedelmi bankfiókra jutó népesség aránya országosan 18 százalékkal javult 1998 és 2004 között, a mutató értéke 5,3 százalékkal romlott azokban a kistérségekben, ahol a bankfiókhoz való hozzáférés mutatói a legalacsonyabbak. Ebben az időszakban 97-ről 102-re nőtt azoknak a kistérségeknek a száma, ahol az országos átlagnál alacsonyabb hozzáférési mutatók voltak jellemzők (Gál [2005]). A pénzügyi válság felerősítette a szervezeti centralizációt és a banki fiókhálózatok konszolidációját, ami a hátrányos helyzetű térségekben és településeken a lakosság egyre szélesebb rétegeit *rekesztette ki a pénzügyi szolgáltatásokból* (*financial exclusion* – lásd Leyshon–Thrift [1996], Pollard [1996], Dymski–Veitch [1996]).

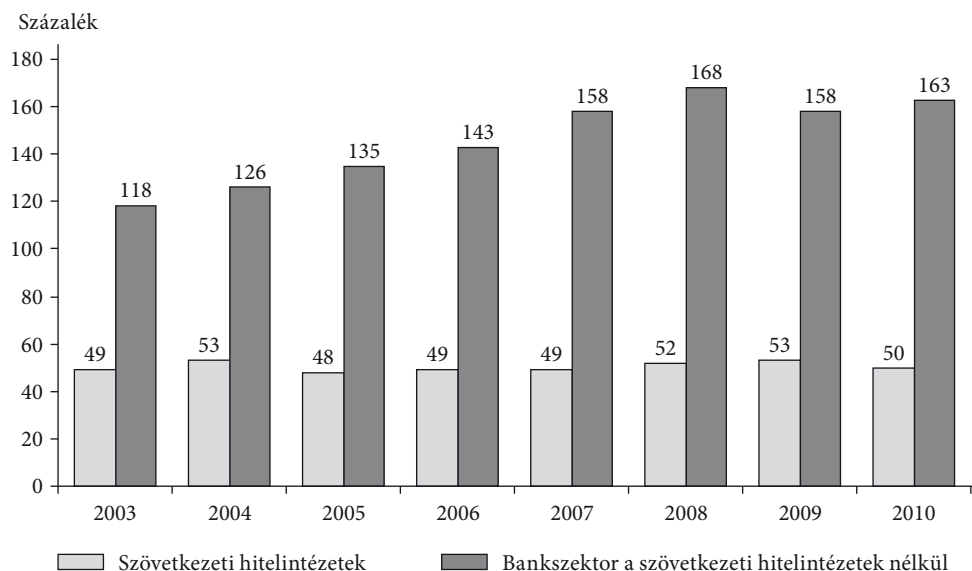
Bár a szövetkezeti hitelintézetek tulajdonosi döntéseit elsősorban a helyi társadalomból kikerülő tagsága hozza meg, feltételezhető, hogy az egyes fiókok megnyitásának és bezárásának döntése stratégiai mérlegelés eredménye. Ennek alapján a lokális monopolhelyzetű fiók létezése csak részben függ össze a helyi gazdasági fejlettséggel, mivel nemcsak a versenytársak nem lépnek be az ilyen piacra, hanem maga a szövetkezet is elhagyja a nagyon leszakadó telephelyeket. Egy-egy szövetkezeti fiók bezárásának kérdésében ugyan a helyi lakosság valószínűleg nagyobb beleszólást kap, de ez nehezen védhető, ha az adott fiók alapvetően veszteséges.

A takarékszövetkezeti szektor hitelezési aktivitása

A magyar takarékszövetkezetek a 13,5 ezer milliárd forintra rúgó teljes hitelintézeti betétállomány 12 százalékát gyűjtik, míg a hitelállományon belüli részesedésük az elmúlt időszakban fokozatosan növekvő hitelkihelyezéseik ellenére is mindössze 4,7 százalékot ért el, ami így elmarad a kereskedelmi banki szektor mögött (1. ábra). A kereskedelmi bankokra és a szövetkezeti szektorra vonatkozó hitel/betét mutatók közötti különbség 2003 és 2010 között 69 százalékponttól 113 százalékpontra nőtt, legmagasabb értékét 118 százalékponttal 2008-ban érte el. A különbség a kereskedelmi bankok 118 százalékról 163 százalékra növekvő hitel/betét mutatójának változásával jött létre, miközben a szövetkezeti szektor hitelezési mutatója gyakorlatilag 50 százalék körül stagnált.

1. ábra

A szövetkezeti és a kereskedelmi hitelintézetek év végén számított hitel/betét mutatói (súlyozott átlagok, százalék)

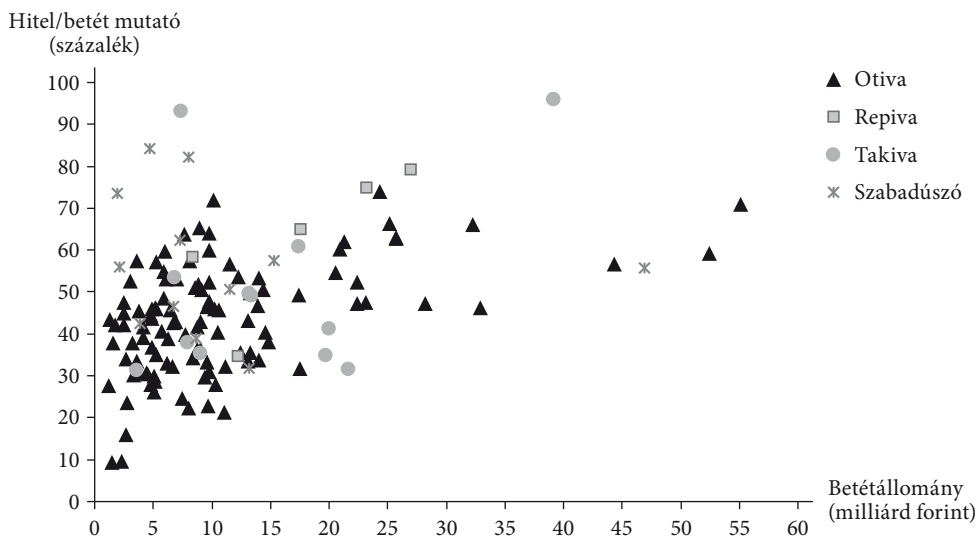

Forrás: saját szerkesztés a PSZÁF Aranykönyvek (2003–2010) alapján.

A továbbiakban a hitelezési aktivitást két változó – a *betétnagyság* és a *monopolpozíció* – szempontjából vizsgáljuk meg. A szövetkezeti szektor *betétvolumenei* és hitel/betét mutatói között pozitív összefüggés figyelhető meg (2. ábra). Ez azt jelenti, hogy a nagyobb betétállomány mellett a lineárisnál gyorsabban növekednek a hitelkihelyezések, ami alátámasztja azt a feltételezést, hogy a versenypiaci működésből fakadó erősebb profitorientáció egyszerre jelent méretbeli növekedést és nyereségesebb hitelezést.

2. ábra

Összefüggés a szövetkezeti szektor hitel/betét mutatója és a betétállományának volumene között, 2010

Forrás: saját szerkesztés a PSZÁF Aranykönyv (2010), valamint a besoroláshoz felhasznált egyes szövetkezetek honlapjai alapján.

A 4. táblázatban a *lokális monopolhelyzetben* üzemelő fiókok aránya alapján kategorizáltuk a szövetkezeti szektor intézményeit. Bár az egyes kategóriák elemszámai nagyon eltérnek egymástól, a tendenciák felismerhetők. Minél magasabb egy szövetkezeti vagy egykori szövetkezeti hitelintézetnek a lokális monopolhelyzeti kitettség, azaz a kistéleplési jelenléte, annál alacsonyabb a hitel/betét mutató. Azokon a településeken, ahol a szövetkezet mindegyik fiókja monopolhelyzetben működött, 32 százalékos volt a hitel/betét mutató. A sokkal inkább versenypiaci környezetben működő intézetek hitel/betét mutatója átlag feletti.

Jellemző továbbá, hogy a monopolhelyzetű fiókok aránya együttmozog a munkanélküliséggel és az egy főre jutó bevallott jövedelemmel. Ezek az összefüggések azonban erejüket veszítik a teljesen versenykörnyezetben és a teljesen monopolhelyzetben működő fiókok esetében. Az időskori függőségi mutató, a hatvan év felettiek aránya nem mutat markáns együttmozgást a monopolhelyzettel.

4. táblázat

A szövetkezeti intézmények mutatói a lokális monopolhelyzetű fiókok arányától függően, 2010

Lokális monopolhelyzetben működő fiókok aránya	Átlagos hitel/betét (százalék)	Egy bevallóra jutó bevallott éves személyi jövedelem mediánja (millió forint)	Nyilvántartott állásukeresők a 18–59 éves korú lakosság százalékában (medián)	60 év felettiek aránya a teljes lakosság százalékában (medián)
Nincs lokális monopolhelyzetű fiókja	55 (5)	1,78 (0,36)	9,7 (3,7)	23,2 (2,0)
0–25 százalék	78 (4)	2,17 (0,41)	8,8 (3,6)	23,3 (0,4)
25–50 százalék	52 (4)	2,13 (0,44)	10,0 (3,5)	22,6 (1,8)
50–75 százalék	46 (2)	1,86 (0,29)	10,7 (4,1)	22,4 (1,9)
75–99 százalék	41 (2)	1,76 (0,34)	13,5 (5,9)	22,3 (2,4)
Csak lokális monopolhelyzetű fiókja van	32 (5)	1,56 (0,20)	11,1 (7,2)	22,6 (1,9)

Megjegyzés: zárójelben a mintaátlag standard szórása.

Forrás: Aranykönyv (PSZÁF, 2010), KSH területi statisztikai adatbázisa, Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer.

A takarékszövetkezeti szektor fejlődését bemutató, korábban ismertetett szakirodalom alapján (Kiss [2009]) azt feltételezzük, hogy az egyes intézményvédelmi csoportosulások, valamint az egyes intézmények jogi formája hatással van a hitelintézet profitcéljaira, és ennek következtében a hitel/betét mutatójára, azaz egy szövetkezet azért távolodik el a klasszikus működési struktúrától, hogy nagyobb jövedelmezőségre tegyen szert, illetve hogy csökkentse kockázatait.

Hasonlóképpen, mivel az aktívabb hitelezési tevékenység normál gazdasági körülmények között magasabb jövedelmezőséget jelent, ezért azzal a hipotézissel élünk, hogy a szövetkezeti formából zártkörű részvénytársasággá alakult hitelintézetek, valamint a takarékszövetkezeti mozgalom legrégebbi intézményvédelmi alapjából (Otiva) kilépő intézmények aktívabbak a hitelezés területén, mint az Otivához tartozó intézmények. Az 5. táblázat azt mutatja, hogy a súlyozatlan átlagok tekintetében valóban van eltérés az egyes intézményvédelmi tömörülések és a jogi formák között. Az Otivához tartozó intézmények tekinthetők a leginkább konzervatívnak a hitelkihelyezés tekintetében, míg a szabadúszók, az intézményvédelmi rendszer nélkül tevékenykedő szövetkezeti hitelintézetek nagyobb hitelezési, illetve kockázatvállalási hajlandóságot mutatnak.

5. táblázat

Hitel/betét mutató és az egyes szövetkezeti intézményvédelmi tömörülésekhez tartozó kis- és nagytelepülésen található fiókok százalékaránya, 2010 (súlyozatlan átlagok)

	Otiva	Takiva	Repiva	Szabadúszó
Hitel/betét mutató	43	51	57	59
A fiókok százalékos megoszlása a településnagyság szerint				
100 000 vagy több lakos	8	8	16	19
5000–100 000 lakos	28	46	21	38
5000 lakosnál kevesebb lakos	64	45	64	43
Lokális monopolhelyzetű fiókok aránya	61	53	59	35

Forrás: PSZÁF Aranykönyv (2010), valamint a besoroláshoz felhasznált egyes szövetkezetek honlapjai.

A hitelezési aktivitáshoz hasonlóan a települési eloszlások tekintetében az Otiva és a Takiva tagjai jelennek meg legkevésbé a százezer lakos feletti városokban (átlagosan a fiókjaik 8 százaléka található itt), míg ebben a településkategóriában a szabadúszó, azaz az egyik integrációba sem tartozó intézmények képviselik magukat leginkább (a fiókok 19 százalékaival). Az ötezer lakosú települések nem teljesen mutatják ennek fordítottját: itt az Otiva- és a Repiva-tagok vannak jelen a fiókok 64-64 százalékaival, míg a szabadúszók fiókjai (43 százalékkal) ezen a szinten a leginkább alulreprezentáltak. A 5. táblázat jól mutatja, hogy a Takiva tagjai leginkább a közepes nagyságú településeken (46 százalékbán) képviseltetik magunkat.

A mutatószámok alapján azt várjuk, hogy a takarékszövetkezetek hitelezési aktivitásában az intézményvédelmi tömörülés, a betétgyűjtés volumene, valamint a városi jelenlét meghatározó tényezők. A hitelezési aktivitás területi eloszlásában is különbségek figyelhetők meg, de ahogy láthattuk, az egyes intézmények jogi formája is jelentősen befolyásolja a hitel/betét mutató nagyságát.

Összességében a leíró statisztikai elemzés alapján azt várjuk, hogy a klasszikus szövetkezetekkel, illetve a nagyobb városokban működő passzív szövetkezeti típusal kevésbé fogunk találkozni. A regressziós elemzésben azt vizsgáljuk meg tehát, hogy a többi változó állandósága mellett létezik-e negatív korreláció a MONOPOL% és a hitel/betét mutató között. Ez azt jelenti, hogy ha minél magasabb a periférián, illetve a kistelepüléseken működő takarékszövetkezet monopolhelyzetű fiókjainak aránya, annál kevésbé hitelez az ügyfeleknek, és helyette a bankközi kihelyezést, illetve az állampapírba történő befektetést választja.

A források kihelyezésének struktúrája

A szövetkezeti szektorhoz tartozó hitelintézeti kihelyezésekre a betétállomány bővítéses fedezetet nyújt, mivel a szektor hitel/betét mutatói száz százalék alatti értéket mutatnak. A következőkben a takarékszövetkezetek kitétségi értékeit a betétek ará-

nyában vizsgáljuk, s ezzel közelítjük a betétkihelyezés struktúráját. Az így számított százalékok összege természetesen nem adja ki a száz százalékot, de vizsgálatunk céljára jól használható mutatókat kapunk. A 6. táblázat a betétek arányában számított legfontosabb kitettségi értékeket tartalmazza.

6. táblázat

A jelentősebb kitettségi értékek a szövetkezeti szektoron belül a betétállomány százalékában, 2010*

	Összesen	Otíva	Takíva	Repíva	Szabadúszó
Központi kormánnyal és központi bankkal szembeni kitettség	32	34	30	29	16
Hítelintézzettel vagy befektetési vállalkozással szembeni kitettség	25	28	22	19	7
Ingatlannal fedezett kitettség	18	17	23	14	23
Lakossággal szembeni kitettség	16	16	11	23	10
Vállalkozással szembeni kitettség	9	9	9	7	19
Egyéb tétel	7	6	7	8	9
Késedelmes tétel	4	4	7	8	4
Regionális kormánnyal és helyi önkormányzattal szembeni kitettség	1	1	1	1	0

* Súlyozott átlagok, a sorok legmagasabb értékei dőlt számmal szerepelnek.

Megjegyzés: a táblázat csak néhány kitettségi értéket tartalmaz.

Forrás: intézmények nyilvános adatai, PSZÁF Aranykönyv (2010).

A szövetkezeti szektor legnagyobb arányú kitettségét a központi kormánnyal és központi bankkal szemben vette fel 2010-ben (32 százalék), mögötte a hitelintézeti szektor a második legjelentősebb forrásfelhasználó (25 százalék). Ez azt jelenti, hogy a vidéken összegyűjtött betétállománynak 57 százaléka az országos pénzügyi centrumba, azaz Budapestre áramlik, és csak a maradék 43 százalék ügyfélhitel. Az adatok alapján azonban nem állapítható meg, hogy ez a kihelyezés teljes mértékben helyi finanszírozási célt szolgál-e (mint ahogy a betétek eredetét sem tudjuk azonosítani).

Az egyes szövetkezeti tömörülések közötti különbségek jelentősek a forráskihelyezési rangsorok tekintetében. Tanulmányunk elején ismertetett hipotéziseink közül a harmadikat alátámasztja, hogy a központi kormánnyal és a központi bankkal szembeni kitettségi értékekben, illetve a hitelintézetekkel szembeni kitettség tekintetében az Otíva vezet (34 százalék és 28 százalék), amely az ügyfélhitelek kihelyezésével szemben ezen a területen a legaktívabb.

Várakozásaink szerint a hitel/betét mutató, a betétállomány arányában mért kitettségi mutatók és a monopolhelyzetű fiókok aránya között erős összefüggést találunk. Az ezek közötti korrelációs együtthatókat mutatja a 7. táblázat.

Magasabb hitelkihelyezéssel csökken a központi kormánnyal és a hitelintézetekkel (vagy befektetési vállalkozásokkal) szembeni – feltehetően államkötvényben és

7. táblázat

A betétek arányában mért egyes kitettségi értékek és a hitel/betét mutató közötti korrelációs együtthatók, 2010

Kitettség	Lakossággal szemben	Késedelmes tétel	Ingatlannal fedezett	Központi kormánnyal és központi bankkal szemben	Hitelintézettel szemben	Hitel/betét mutató
Lakossággal szemben						0,160
Késedelmes tétel	0,010					0,594***
Ingatlannal fedezett	-0,380**	0,345***				0,498***
Központi kormánnyal és központi bankkal szemben	-0,150	-0,100	-0,090			-0,396***
Hitelintézettel vagy befektetési vállalkozással szemben	0,083	-0,305***	-0,158	-0,417***		-0,273***
Monopolhelyzetű fiókok aránya	0,168	-0,271***	-0,240***	0,178**	0,286***	-0,404***

Lakossággal szembeni kitettség: ingatlanfedezet nélküli lakossági és a legtöbb mikro-, kis- és középvállalkozási kitettség.

Késedelem: 90 napnál nagyobb késedelemben lévő tételek.

Ingatlannal fedezett kitettség: ingatlan elismert hitelkockázat-mérséklő tétel.

Központi kormánnyal és központi bankkal szembeni kitettség: nem tartalmazza a regionális és helyi önkormányzatokkal szembeni kitettséget.

Hitelintézettel szembeni kitettség: hitelintézettel és befektetési vállalkozással szembeni kitettség.

Hitel/betét mutató: ügyfélhitelek aránya az ügyfélbetétekhez mérten.

** 5 százalékos, *** 1 százalékos szinten szignifikáns.

Forrás: saját számítás az intézmények nyilvános adatai és a PSZÁF Aranykönyv 2010 alapján.

bankközi betétekben megtestesülő – kitettség. Ezzel ellentétben a magasabb hitel/betét mutató növeli a vállalkozásokkal szembeni kitettséget, illetve az ingatlanfedezetű kihelyezést is, valamint egyúttal határozottan több késedelmes tétellel jár együtt. A központi kormánnyal, valamint a hitelintézetekkel szembeni kitettségi arányok közötti negatív korreláció valószínűleg annak tudható be, hogy az ügyfélhitelezéssel nem foglalkozó intézmények számára az állampapír és a bankközi kihelyezés egymás alternatívái.

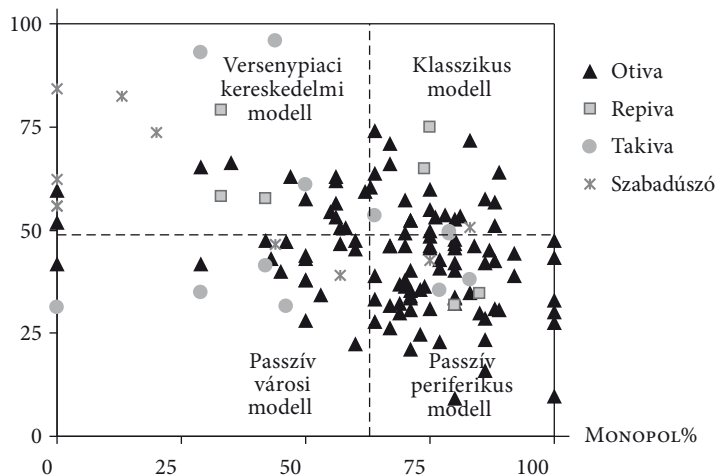
A 7. táblázat negatív korrelációs együtthatói kevésbé meglepők, ugyanis a takarékszövetkezeti bankok számára alapvetően két forráskihelyezési mód adott. Az egyes intézetek vagy a hitelkihelyezésben, vagy a bankközi és az állampapírpiacra történő forráskihelyezésekben aktívabbak. Ezzel egyidejűleg a monopolhelyzetű fiókok aránya és a hitel/betét mutató között az összefüggés negatív. Ez azt jelenti, hogy a periferián elhelyezkedő szövetkezetek helyi (azaz ügyfél-) hitelezési aktivitása alacsony, és a gyűjtött betéteiket a centrum felé csatornázzák. Mivel éppen ez az összefüggés tanulmányunk legfőbb vizsgálati célja, a 3. ábra mutatja az 1. táblázat egyszerűsített

modelljének empirikus, leíró változatát. A 3. ábra tendenciájában megerősíti az *első* és *második* hipotézisben megfogalmazott összefüggést.

3. ábra

A szövetkezeti szektor egyes intézményeinek hitel/betét mutatói és lokális monopóliumban található fiókjainak aránya

Hitel/betét mutató (százalék)

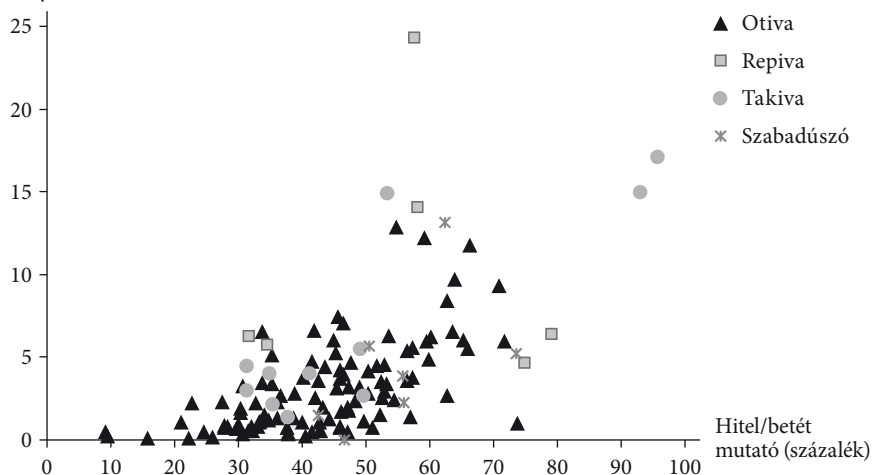

Megjegyzés: az egyes kategóriákat elválasztó vonalak behúzása a mediánértékeknél a szemléltetést segíti.

4. ábra

A betétállomány arányában mért késedelmes tételek a hitel/betét mutató függvényében, 2010

Késedelmes tétel a betétállomány arányában (százalék)

Forrás: saját szerkesztés az intézmények nyilvános adatai, és a PSZÁF Aranykönyv (2010) adatai alapján.

A 4. ábra alapján úgy tűnik, hogy növekvő hitel/betét mutatók mellett emelkedik a *késedelmes hitelek* aránya. 55 százalékos hitel/betét mutató felett jelentősen nő a késedelmes tételek arányának szóródása, és extrém magas értékek is előfordulnak. Látható, hogy a magasabb hitelezési aktivitást mutató, a kisebb kockázatvédelmi alappal rendelkező intézményvédelmi tömörülésbe tartozó szövetkezetek hitelezési aktivitása magasabb.

A leíró statisztikák elemzése tehát elegendő alapot szolgáltat ahhoz, hogy regresszioelemzéssel megnézzük, tendenciájukban mely szövetkezeti intézményeknek magasabb a hitel/betét mutatója, és ez milyen kitettségi struktúrával jár együtt.

A forráskihelyezés többváltozós elemzése

Regressziós elemzéseink során megnézzük, statisztikailag igazolhatók-e a korábbi hipotéziseink. Ehhez a következő változókat használtuk fel a 2010 végére vonatkozóan.

STRUKTURÁLIS VÁLTOZÓK

- Az intézményhez tartozó fiókok száma
- Intézményvédelmi tömörülés (kétértékű változó, ahol az Otiva-tagság a referenciaérték)
- Jogi forma (zrt. vagy szövetkezet kétértékű változó, ahol a szövetkezeti forma a referenciaérték)
- Az egy intézményhez tartozó fiókok között az ötezer lakosú településeken található fiókok százalékaránya (ÖTEZER%)
- Az egy intézményhez tartozó fiókok között a százezer lakosú településeken található fiókok százalékaránya (SZÁZEZER%)
- Az egy intézményhez tartozó azon fiókok aránya, amelyek településükön monopolhelyzetben vannak (azaz nincs másik, bankhoz vagy hitelintézethez tartozó fiók) (MONOPOL%)

KONTROLLVÁLTOZÓK

- MUNKANÉLKÜLISÉG (a nyilvántartott álláskeresők száma a 18–59 éves lakosság arányában)
- ELŐREGEDÉSI MUTATÓ (a hatvan év felettiek száma a teljes lakosság arányában)
- BEVALLOTT JÖVEDELEM (a bevallott éves személyi jövedelem a jövedelembevallást készítő arányában)

MAGYARÁZOTT VÁLTOZÓK

- BETÉTÁLLOMÁNY
- HITEL/BETÉT ARÁNY
- KITETTSÉGI TÉTEL a betétek százalékában, ahol a hitel/betét mutató is magyarázó változó

Külön regressziókat futtattunk:

- a KÉSEDELMES TÉTELEK betét nagyság arányában számított méretére,
- az INGATLANNAL FEDEZETT KITETTSÉGEK betét nagyság arányában számított méretére,
- a HITELINTÉZETEKKEK SZEMBENI KITETTSÉGEK betét nagyság arányában számított méretére,
- a HITELINTÉZETEKKEK ÉS A KÖZPONTI KORMÁNYZATTAL SZEMBENI KITETTSÉGEK összegének betét nagyság arányában számított méretére.

Az elemzés során hat regressziót futtattunk. Ennek során először a strukturális változókkal magyaráztuk a betétállományt (1), majd a betétállományt beemeltük a magyarázó változók közé és vizsgáltuk a hitel/betét mutatóra kifejtett hatását (2). Ezt követően a hitel/betét mutatót is behelyeztük a magyarázó változók közé, amelyekkel a kitettségi tételek arányát magyaráztuk (3)–(6). A modellek eredményét a 8. táblázat tartalmazza.

A multikollinearitást a variancianövekedési tényezők (*variance inflation factors*, *VIF*) kiszámításával teszteltük. Mivel az egyik lehetséges magyarázó változót, a saját tőke méretét kihagytuk, regresszióinkban nem fordultak elő 3 feletti értékek. A saját tőke ugyan jól magyarázná a betétállományt, de a többi regresszióban túl erős multikollinearitást okoz.

A BETÉTÁLLOMÁNY magyarázata során várakozásainknak megfelelően a legfontosabb magyarázó ereje a zártkörű részvénytársasági formának van: dinamikusan növekvő, szövetkezeti múltra visszatekintő zártkörű részvénytársaság *ceteris paribus* 12,16 milliárd forinttal nagyobb betétállománnyal rendelkezik. Ha a lokális monopolhelyzetű fiókok arányát nulláról száz százalékra növeljük, a betétállomány – *ceteris paribus* – 7,26 milliárd forinttal zsugorodna. Hasonló növekedés a százezer lakosnál nagyobb településeken való jelenlétben 12,5 milliárd forintos betétállomány-növekedést jelentene. A Takiva-tagoknak – *ceteris paribus* – kicsit több, 4 milliárd forinttal nagyobb a betétállományuk, mint az OTSZ-tagoknak. Az eggyel nagyobb fiókszám enyhén, 0,75 milliárd forinttal növeli a betétállományt, míg ez utóbbi a magasabb munkanélküliségű környezetben jellemzően kisebb. Végül, a bevallott jövedelem negatív együtthatójának egyik lehetséges magyarázata, hogy a magasabb jövedelmű körzetekben feltehetően nagyobb a kereskedelmi banki fiókok jelenlétének valószínűsége is.

A HITEL/BETÉT mutató magyarázata során megállapítható, hogy a szabadúszó intézmények átlagosan 10,81 százalékponttal növelik a mutató értékét, valamint a nagyobb betétméret és magasabb munkanélküliség szintén emeli azt. A monopolhelyzetben üzemelő hitelintézetek azonban kerülnek a magas hitel/betét mutatókat, ami alátámasztja hipotézisünket.

Azoknak a szövetkezeteknek, amelyek esetében a monopolhelyzetű fiókok aránya magas, nemcsak betétméretük, de hitel/betét mutatójuk is alacsonyabb, tehát a monopolhelyzetű fiókok magasabb aránya tovább csökkenti a hitel/betét arányt. Ezt némileg ellensúlyozza, ha az adott intézmény nem tagja az Otivának, azaz az Otiván kívülieknek általában magasabb a hitel/betét mutatójuk. Érdekes módon azonban a

8. táblázat

A regressziók eredményei (standardizált együttthatók)

Változó	Betét- állomány (milliárd forint) (1)	Hitel/betét mutató (százalék) (2)	Ingatlannal fedezett hitelekkel (3)	Késedelmes hitelekkel (4)	Hitel- intézettel (5)	Hitelintézettel szembeni + kormányzattal (6)
			szembeni kitétség a betétállomány százalékában			
Szabadúszó	-2,28	10,81**	-0,00	-0,01	-0,09	-0,16***
Takiva	4,30*	2,93	0,03	0,02**	-0,07	-0,03
Repiva	4,36	6,90	-0,03	0,05***	-0,05	0,03
Zrt.-forma	12,16***	-2,76	-0,12**	-0,06***	0,13*	0,00
ötezer%	-4,18	-2,67	-0,02	-0,00	-0,10	-0,18**
százezer%	14,95**	-2,67	0,19**	0,01	-0,09	0,01
monopol%	-7,26*	-18,39**	0,01	0,00	0,19**	0,25***
Fiókok száma (darab)	0,75***	0,13	0,00	-0,00	-0,00	-0,00
Bevallott jövedelem (millió forint/fő)	-5,88**	4,30	-0,04	0,03**	-0,02	-0,00
Előregedési mutató (százalék)	7,26	3,66	0,07	0,24*	-0,73	0,52
Kalkulált munkanélküliség (százalék)	-41,48**	79,42**	-0,56**	0,10	-0,37	-0,14
Betétállomány (milliárd forint)		0,55**	0,00	0,00	-0,00	-0,00
Hitel/betét- mutató (százalék)			0,004***	0,001***	-0,00	-0,01***
Konstans	20,42*	32,02	0,08	-0,14***	0,58**	0,80***
Regresszió szignifikanciája	0,000	0,000	0,000	0,000	0,012	0,000
Korrigált R ²	44,6%	30,1%	30,8%	50,8%	11,2%	46,1%
Mintaelemszám	137	137	128	128	128	128

* 10 százalékos, ** 5 százalékos, *** 1 százalékos szinten szignifikáns.

szövetkezetből zártkörű részvénytársasággá alakult intézményeknek nagyobb a betét-állományuk, de a hitel/betét mutatójuk nem, ami azt jelenti, hogy óvatosabb hitelezési politikát folytatnak. Feltételezzük, hogy a szövetkezetből zártkörű részvénytársasággá alakult cégek tulajdonosai hatékonyabb kontrollt tudnak gyakorolni az üzletpolitikára és a kockázatok mérséklésére a tulajdonosi vagyoni megóvása érdekében.

A (3), (4), (5) és (6) regresszió mindegyikében a HITEL/BETÉT mutató közvetlenül, szignifikáns módon és magas együttthatóval mozog együtt a magyarázott

változókkal. Mivel mind a HITEL/BETÉT arány, mind a magyarázott változók nevezője a betétállomány, a különbség a számlálók közötti eltéréseket mutatja. Így a regressziók eredménye szerint a nagyobb mértékű hitelkihelyezés egyidejűleg erőteljesebb ingatlanfedezetű kitétséggel, jelentősebb vállalati hitelezéssel és több késedelmes tétellel jár együtt.

Ezek közül leginkább figyelemre méltó talán a *késedelmes tételekkel mutatott együttmozgás*. Úgy tűnik, a takarékszövetkezeti szektor az alacsony hitel/betét mutató mellett képes a jól törlesztő hitelek kiválogatni, és csak egy kritikus szint felett ugrik meg a késedelmes tételek aránya. A modell alapján látható, hogy a részvénytársaságok sikerebbek a kockázatos hitelek elkerülésében. Mivel azonban csak néhány zártkörű részvénytársaság szerepel az elemzésben, korai lenne azt a magyarázatot találni, hogy a részvényesi értéket (*shareholder value*) szem előtt tartó „egykori” szövetkezeti hitelintézeteknek hatékonyabb lenne a hitelkockázat-kezelési rendszere, mint a hagyományos jogi formában működő szövetkezeti intézeteké. Ez azonban egy jövőbeli elemzés tárgya lehet.

A (4) regresszió alapján a Repiva- és Takiva-tagok késedelmes tétele rendre magasabb, mint az Otiva-tagoké. Ezek a különbségek nem vezethetők vissza a településstruktúrák közötti eltérésekre: a településszerkezet (MONOPOL% és SZÁZEZER%) közvetett módon a betétállomány méretén keresztül, valamint a MONOPOL% esetében a hitel/betét mutatón keresztül fejti ki hatását a késedelmes tételekre. További kutatási téma lehet tehát az a hipotézis, hogy az Otiva intézményvédelmi alap – a késedelmes tételek arányával mért – hatékonysága a többi tömörüléshez képest mennyire magyarázható az intézményvédelmi megállapodások és együttműködés hatékonyságával.

Földrajzi szempontból jelentős eredményekkel szolgál a (3) regresszió, amely a hitelzési kockázat mérséklése céljából elismert ingatlanfedezettel rendelkező kitétségek betétállományhoz mért arányát magyarázza. Látható, hogy az ingatlanfedezet jelentősége az olyan intézményeknél nagy, amelyek nagyobb arányban jelennek meg a százezer főnél több lakosú településeken. Ez valószínűleg azzal magyarázható, hogy a nagyvárosokban az ingatlanoknak általában magasabb likviditású a piaca, ahol általában magasabb a négyzetméterre számított piaci érték, ami a hitelintézetek számára vonzóbb hitelbiztosítékot képvisel. Ezt a likviditási feltételezést látszik alátámasztani az is, hogy a munkanélküliségi ráta hatása szignifikáns. Alacsony munkanélküliségű területeken ugyanis a lakáskereslet is feltehetően magasabb.

Az (5) regresszióban azt láthatjuk, hogy a monopolhelyzetű intézmények jellemzően a bankközi piacon történő kihelyezést részesítik előnyben a hitelkihelyezés helyett (közvetlen hatás). Ezt a hatást közvetett módon is befolyásolja a monopolhelyzetű fiók aránya a hitel/betét mutatón keresztül. Ez összességében explicit módon is megerősíti azt a hipotézisünket, hogy a kistépülési, lokális monopolhelyzetű fiókokat működtető intézmények az összegyűjtött betéteket jellemzően nem környezetükben helyezik ki, hanem a pénzügyi központon keresztül a kereskedelmi bankokhoz csatornázzák.

A (6) regresszió, amelyben a bankközi kitétség és a központi kormányzattal szembeni kitétség betétállomány arányában mért nagyságát magyarázzuk, jól illusztrálja

9. táblázat

A regressziók szignifikáns magyarázó változóinak rugalmassága

Változó	Betét- állomány (1)	Hitel/betét mutató (2)	Ingatlan fedezett hitelekkel (3)	Késedelmes hitelekkel (4)	Hitel- intézettel (5)	Hitelintézettel + kormányzattal (6)
	szembeni kitettség/betétállomány					
Szabadúszó		1,7				-1,8
Takiva	3,3			4,5		
Repiva				6,5		
Zrt.-forma	3,9		-2,8	-5,5	1,7	
HITEL/BETÉT- MUTATÓ (százalék)			1,2	1,6		-0,4
BETÉTÁLLOMÁNY (milliárd forint)		13,8				
ÖTEZER%						-17,1
SZÁZEZER%	12,0		11,5			
MONOPOL%	-40,7	-25,7			43,2	24,9
FIÓKOK SZÁMA (darab)	89,2					
BEVALLOTT JÖVEDELEM (millió forint/fő)	-96,3			0,0		
ELŐREGEDÉSI MUTATÓ (százalék)				142,2		
KALKULÁLT MUNKANÉLKÜLISÉG (százalék)	-42,3	20,2	-42,2			

a hitelintézetek dilemmáját. A hitelintézet számára alapvetően két lehetőség áll rendelkezésre: az ügyfélhitelezés, illetve a bankközi piacra vagy központi kormányzat számára történő forráskihelyezés. E két forráskihelyezési lehetőség közötti választásban meghatározó az intézmény monopolhelyzetben lévő fiókjainak aránya. Jelen vizsgálatunk szempontjából elhanyagolható, hogy a hitelintézetek melyiket választják a bankközi és az államkötvények piaca közül.

Az eredmények jelentőségét demonstrálják a 9. táblázatban bemutatott rugalmassági értékek, amelyekkel a 8. táblázat regresszióinak tesztelését, illetve a gazdasági hatás (*economic effect*) kiszámolását végeztük el nem standardizált együtt-hatókkal. A mutatók megmutatják, hogy az egyes regressziók független változói egyszázalékos változásának hatására hány százalékkal változik a magyarázott változó. Érdekes megfigyelni a monopolhelyzetű fiókok viszonylag erős hatását: mind a betétállomány, mind a hitel/betét mutató csökken, ha a monopolhelyzetű fiókok aránya nő. Ugyanakkor a hitelintézetekkel és a központi kormányzattal

szembeni kitettség nő a monopolhelyzetű fiókok arányának növekedésével. Ennél nagyobb hatásuk csak a környezeti változóknak van, közülük az előregedési mutató rugalmassága egyénél nagyobb.

Következtetések

Tanulmányunk bevezetőjében feltettük a kérdést: igazolható-e az a koncepció, hogy a takarékszövetkezetek a „vidék bankja” szerepét töltik be, azaz hogy a hazai szövetkezeti szektor – a nyugati-európai szövetkezeti bankokhoz hasonlóan – aktív szerepet vállal-e a periférikus vidéki térségek (különösen a hátrányos perifériák és kistelepülések) finanszírozásában. Az összehasonlítási alapot a szakirodalom által leírt klasszikus szövetkezeti banki modell adja, amelyben a magasabb hitelezési aktivitás a helyi közösségbe beágyazott lokális bank információs előnyeivel és a társadalmi kontroll meglétével magyarázható. A vidéki térségek hitelezését állítottuk szembe a gazdaságilag nagyobb hozammal kecsegtető centrumbeli (nagyvárosi) hitelezési lehetőségekkel.

Azt tapasztaltuk, hogy a szövetkezeti szektor intézményei és szolgáltatásai jellemzően inkább a vidéki lakosság számára elérhetők. A banki fiókhálózat területi és szervezeti koncentrációját Magyarországon valamennyire mérsékli a kereskedelmi bankokénál is hosszabb múltra visszatekintő, decentralizált szerkezetű takarékszövetkezeti intézményrendszer. Az egyes takarékszövetkezeti intézmények között – beleértve a szövetkezeti múltra visszatekintő, jelenleg immár kereskedelmi bankokat is – azonban szintén jelentősek az eltérések. Működnek intézmények túlnyomórészt nagyvárosokban vagy azok agglomerációjában, és működnek kis takarékszövetkezetek egy-egy kistelepülés pénzügyi szolgáltatóiként. Ez a sokszínűség teszi a szektort kiválóan alkalmassá az intézményi viselkedés és döntéshozatal vizsgálatára.

Annak ellenére, hogy a szövetkezeti hitelszektor vidéki jelenléte erős, kistelepülési és kisvárosi fiókhálózata kiterjedt, a nagyvárosokban több fiókot működtető intézmények intenzívebben helyeznek ki hitelt/gyűjtenek betétet, mint a nagyvárosi jelenléttel nem vagy alig rendelkező szövetkezetek. A kistelepüléseken való jelenlét, illetve a lokális monopolhelyzet alacsonyabb hitelkihelyezési tevékenységgel jár együtt, és növeli annak valószínűségét, hogy az intézmény passzív forráskihelyezési stratégiát folytat. Ez azt jelenti, hogy a hitelintézetek forrásait közvetlenül irányítják a pénzügyi központokhoz, azaz a vidéki betétállományt a bankközi piacon helyezik ki, illetve állampapírokba fektetik.

Első hipotézisünket tehát nem tudtuk megcáfolni. A „klasszikus szövetkezeti” modell alig jelenik meg Magyarországon, azaz a hitelezésben az új piacokon való terjeszkedés nélkül is aktív, helyileg és társadalmilag beágyazott takarékszövetkezet típusa nem jellemző. Következésképpen a hazai szövetkezeti szektor csak az örökségét tekintve a „vidék bankja”. Operatív döntései alapján a szektor intézményeinek többsége a pénzügyi centrumon keresztül helyezi ki forrásait. Ezt elsősorban azzal magyarázzuk, hogy a vidéki hitelkihelyezés túlzottan kockázatos, szemben azzal a nem igazolható feltételezéssel, hogy a szövetkezetek forrásszűkében lennének.

Második hipotézisünket – amely azt állította, hogy a hazai szövetkezeti szektorra nem jellemző az alacsony ügyfélhitelezéssel járó passzív városi forráskihelyezési stratégia – sem vetjük el. Ez természetesen a versenysztratégia és a makrogazdasági környezet függvényében meg is változhat, de a 2010-re vonatkozó empirikus vizsgálataink ezt a hipotézisünket is igazolták.

Harmadik – az Otivából kiszakadt szövetkezetek kockázatvállalási étvágára vonatkozó – hipotézisünket szintén nem vetettük el. Ennek alapján megállapítható, hogy a szabadúszók és a Takiva-tagok hitel/betét mutatói magasabbak, a Repiva- és Takiva-tagok késedelmes tételeinek száma nagyobb, mint az Otiva-tagoké. A szövetkezetből zártkörű részvénytársasággá alakult cégek azonban meglepő módon konzervatívabbak a kockázatvállalás terén. Ezek alapján úgy tűnik, hogy az agresszív profitkövető stratégia és a szövetkezeti forma nem összeegyeztethetők, amennyiben ez a stratégia nem megfelelő kockázatkezeléssel és hiányos belső és külső kontrollal párosul. A közös vagyonról döntő szövetkezetek ugyanis könnyebben vállalnak túlzott kockázatot, mint a saját vagyont kezelő részvénytársaságok.

A szövetkezetek e hátrányát csak konzervatív hitelkihelyezési stratégiával és egy megfelelő tőkeerővel és szaktudással rendelkező intézményvédelmi hálózattal lehet pótolni. A takarékszövetkezeti szektor új integrációs modelljének kialakításához, a szektor tőkehelyzetének megerősítéséhez a jelenlegi tőkehiányos piaci környezetben szükség van az állam támogatására. A magyar takarékszövetkezeti szektorban megfigyelhető diverzitás – a három intézményvédelmi alap és számos szabadúszó intézmény – nagyon nyugtalanító, és felveti többek között a szabályozó és felügyeleti szervek felelősségét.

Összefoglalva tehát megállapíthatjuk, hogy a hazai takarékszövetkezeti szektor – hálózatépítési stratégiáit és a meghozott hitelkihelyezési döntéseit tekintve – a nyugat-európai partnerintézményekhez hasonlóan nem látja el maradéktalanul a helyi bank, illetve a vidék bankja funkcióját. A „vidék bankja” címkét kizárólag múltból hozott örökségüknek köszönhetik: alapításuk helyéhez az útfüggőség, a már meglévő fiókhálózatuk, tulajdonosi struktúrájuk és ügyfélkörük köti őket. Betétgyűjtési és hitelezési tevékenységük alapján a kereskedelmi bankokhoz hasonlóan a pénzügyi centralizáció kiszolgálói.

A szövetkezeti hitelintézeti szektorban – amellet, hogy tulajdonosi és vállalatirányítási struktúrája egyedülálló – a „bankszerű” működés és a hatékonyság növelésének igénye a kereskedelmi banki gyakorlat követését indította el, amint azt a hazai takarékszövetkezeti bankok együttműködésének megújított, minden eddiginél szorosabb formájának megteremtését szolgáló Takarékpont-kezdemenyezés mutatja. A jól működő nyugat-európai szövetkezeti modellekhez hasonlóan azonban mind a tőkepiacokkal kapcsolatot tartó ernyőbank, mind az intézményvédelmi alap megfelelő felépítése fontos elem.

Elemzésünk a politikai döntéshozatal számára felhívja a figyelmet a megfelelő jogszabályi környezet kialakítására. Mivel az alacsony kockázatot kedvelő banki hitelezési logika csődöt mond a kistelepüléseken, ezért először a vállalatirányítási mechanizmusokat kell megváltoztatni. A megfelelő társadalmi beágyazódás nélkül hiába indulnak el állami támogatással a mikrohitel- és vállalkozásfejlesztési programok, nem lesz mechanizmus, amely a megtérülést kontrollálná.

A hazai takarékszövetkezeteknek – német társaikhoz hasonlóan – nagyobb szerepet kell kapniuk az európai uniós források közvetítésében, az infrastruktúra-fejlesztési és az agrárprogramok finanszírozásában is. A takarékszövetkezetek sikere a „vidék bankja” funkció ellátásában nagymértékben azon is múlik, hogy Magyarország vidéki térségeiben különböző fejlesztési programok és tőkebefektetések révén beindul-e a helyi hitelkeresletet generáló, a megtakarításokat a hitelintézeti rendszerbe csatornázó társadalmi változás és a gazdasági fellendülés. A takarékszövetkezetek is azért jelentek meg a nagyvárosokban, mert ott találtak megfelelő ügyfeleket. Egy megfelelően kialakított helyi-térségi társadalomfejlesztési politikára van tehát szükség, amely javítani fogja a vidéki lakosság pénzügyi szolgáltatásokkal való ellátottságát is.

Hivatkozások

- ALESSANDRINI, P.–PRESBITERO, A. F.–ZAZZARO, A. [2009]: Banks, Distances and Firms' Financing Constraints. *Review of Finance*, Vol. 13. No. 2. 261–307. o.
- ALEXOPOULOS, Y.–GOGGIO, S. [2009]: Financial Deregulation and Economic Distress: Is There a Future for Financial Co-operatives? Euricse Working Papers, N. 001/09.
- ANGELINI, P.–DI SALVO, R.–FERRI, G. [1998]: Availability and cost for small businesses: Customer relationships and credit cooperatives. *Journal of Banking and Finance*, Vol. 22. No. 6–8. 925–954. o.
- BANERJEE, A. V.–BESLEY, T.–GUINNANE, T. W. [1994]: Thy neighbor's keeper: The design of a credit cooperative with theory and a test. *Quarterly Journal of Economics*, 109. 491–515. o.
- BERGER, A. N.–DEYOUNG, R. [2001]: The effects of geographic expansion on bank efficiency. *Journal of Financial Services Research*, Vol. 19. No. 2. 163–184. o.
- BERGER, A. N.–UDELL, G. F. [1995]: Universal banking and the future of small business lending. *Finance and Economics Discussion, Series 95-21*. Board of Governors of the Federal Reserve System US.
- BERGER, A. N.–KLAPPER, L. F.–UDELL, G. F. [2001]: The ability of banks to lend to informationally opaque small businesses, *Journal of Banking & Finance*, Elsevier, Vol. 25. No. 12. 2127–2167. o.
- BESLEY, T.–COATE, S. [1995]: Group lending, repayment incentives and social collateral. *Journal of Development Economics*, 46. 1–18. o.
- BURGER CSABA [2013]: Membership Structure and Dividend Payout Policies at Hungarian Cooperative Banks. *Acta Oeconomica*, megjelenés alatt.
- CEPS [2010]: Investigating Diversity in the Banking Sector in Europe. Centre for European Policy Studies, Brüsszel.
- CHICK, V.–DOW, S. [1988]: A Post-Keynesian Perspective on the Relation Between Banking and Regional Development. Megjelent: *Arestis, P.* (szerk.): *Post-Keynesian Monetary Economics*. Edward Elgar, Aldershot, 219–250. o.
- COTUGNO, M.–MONFERRÀ, S.–SAMPAGNARO, G. [2012]: Relationship lending, hierarchical distance and credit tightening: Evidence from the financial crisis. *Journal of Banking and Finance*, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0378426612002208>.
- DEGRYSE, H.–ONGENA, S. [2005]: Distance, lending relationships, and competition. *Journal of Finance*, 60. 231–266. o.

- DOW, S. [1990]: Financial Markets and Regional Economic Development: The Canadian Experience. Avebury, Aldershot.
- DÜFLER, E. [1995]: Betriebswirtschaftslehre der Genossenschaften und der vergleichbarer Kooperative. Vandenhoeck and Ruprecht, Göttingen.
- DYMSKI, G. A.–VEITCH, J. M. [1996]: Financing the future in Los Angeles: Great Depression to 21st Century. Megjelent: *Dear, M.–Schockman, E.–Hise, G.* (szerk.): Rethinking Los Angeles. Sage Publications, Beverly Hills.
- EACB [2010]: European Co-operative banks and the financial turmoil. First Assessments. Research Paper, European Association of Co-operative Banks, Brüsszel.
- EACB [2011]: Key statistics. https://www.globalcube.net/clients/eacb/content/medias/key_figures/Key_statistics_2011_-_financial_indicators.pdf.
- FERRI, G.–MESSORI, M. [2000]: Bank-Firm Relationships and Allocative Efficiency in North-eastern and Central Italy and in the South. Journal of Banking and Finance, Vol. 24. No. 6. 1067–1095. o.
- FONTEYNE, W. [2007]: Cooperative Banks in Europe. Policy Issues. IMF Working Paper, 07/159.
- GÁL ZOLTÁN [2000]: A regionalizmus kihívásai: a magyarországi bankrendszer fejlődése és területi struktúrája. Megjelent: *Horváth Gyula–Rechnitzer János* (szerk.): Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón (Enyedi-kötet). Pécs, 374–396. o.
- GÁL ZOLTÁN [2003]: A vidék bankjai: a takarékszövetkezetek szerepvállalása és fejlesztési feladatai, Megjelent: *Kovács Teréz* (szerk.): A vidéki Magyarország az EU-csatlakozás előtt. VI. Falukonferencia, MTA RKK–Magyar Regionális Tudományi Társaság, Pécs, 166–174. o.
- GÁL ZOLTÁN [2005]: The Development and the Polarized Spatian Structure of the Hungarian Banking System in a Transforming Economy, Megjelent: *Barta Györgyi–G. Fekete Éva–Szörényiné Kukorelli Irén–Tímár Judit* (szerk.): Hungarian Spaces and Places: Patterns of Transition. Pécs, 197–219. o.
- GÁL ZOLTÁN [2010]: Pénzügyi piacok a globális térben. A válság szabdalta pénzügyi tér. Akadémiai Kiadó, Budapest, 780 o.
- GÁL ZOLTÁN [2011]: A takarékszövetkezeti hálózat: a helyi kötődésű banki struktúrák felértékelődése. Bankhálózat. Megjelent: *Kocsis Károly–Schweitzer Ferenc* (szerk.): Magyarország térképekben. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest.
- GÁL ZOLTÁN [2012]: A pénzügyi tér és a regionális tudomány frontvonalai – Lengyel Imre vitaindító tanulmányának apropóján. Tér és Társadalom, 26. évf. 1. sz.
- GUIO, L.–SAPIENZA, P.–ZINGALES, L. [2004]: Does Local Financial Development Matter? Quarterly Journal of Economics, Vol. 119. No. 3. 929–969. o.
- ICBA [2008]: International Co-operative Banking Association. Independent Community Bankers of America.
- ILLÉS IVÁN [1993]: Bankrendszer és regionális fejlődés. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 13 o.
- KALMI, P. [2010]: The Development of the Legislation on Co-operative Banks in Finland. Fort he workshop on legislation on co-operative banking. Kézirat.
- KISS GY. KÁLMÁN [2000]: A takarékszövetkezetek helye és lehetőségei a hazai pénzintézeti rendszerben. Bankszemle, 4–5. sz. 1–14. o.
- KISS GY. KÁLMÁN [2009]: A „vidék bankja” megteremtésének dilemmái Magyarországon. Hitelintézeti Szemle, 8. évf. 6. sz. 496–515. o.
- KISS GY. KÁLMÁN [2011]: Új korszak kezdődik a takarékvilágban? Kézirat.

- KLAGGE, B.–MARTIN, R. [2005]: Decentralized versus centralized financial systems: is there a case for local capital markets? *Journal of Economic Geography*, 5. 387–421. o.
- LEYSHON, A.–THRIFT, N. [1996]: Financial exclusion and the shifting boundaries of the financial system. *Environment and Planning A*, Vol. 28. No. 7. 1150–1156. o.
- MARSHALL, J. N.–WILLIS, R.–RICHARDSON, R. [2003]: Demutualisation, strategic choice, and social responsibility. *Environment and Planning C: Government and Policy*, Vol. 21. 735–760. o.
- PITTALUGA, G. B.–MORELLI, P.–SEGHEZZA, E. [2005]: Fondamenti teorici della Corporate governance e comportamento delle Banche Popolari. Megjelent: *De Bruyn, R.–Ferri, G.* (szerk.): *Le Banche Popolari nel localismo dell'economia italiana*. Edicred, Róma.
- POLLARD, J. [1996]: Banking at margins: a geography of the financial exclusions in Los Angeles. *Environment and planning, A*. Vol. 28. No. 7. 1209–1232. o.
- PORTEOUS, D. [1995]: *The Geography of Finance*. Avebury, Aldershot.
- SHARPE, S. A. [1990]: Asymmetric Information, Bank Lending, and Implicit Contracts: A Stylized Model of Customer Relationships. *Journal of Finance*, Vol. 45. No. 4. 1069–1087. o.
- WYMAN, O. [2008]: Co-operative Bank: Customer Champion. http://www.oliverwyman.com/de/pdf-files/Oliver_Wyman_-_Co-operative_banking_sector_2008.pdf.
- WAGSTYL, S. [2009]: Chief of EBRD upbeat on east Europe outlook for recovery. *Financial Times*, május 14.